

BIULETYN OGRODÓW BOTANICZNYCH

Nr 1, 1966

JAKUB MOWSZOWICZ

Z HISTORII DAWNEGO OGRODU BOTANICZNEGO W GRODNIE

(W 190-LETNIĄ ROCZNICĘ ZAŁOŻENIA 1775—1965)

W roku 1775 przybył z Francji do Grodna, na zaproszenie nadwornego podskarbiego litewskiego Antoniego Tyzenhauza, francuski uczonec, lekarz i botanik Jan Emanuel Gilibert, który tu został profesorem medycyny, chirurgii i historii naturalnej w nowo zorganizowanej Szkole Medycznej.

W tymże 1775 roku założony został w Grodnie «Królewski Ogród Botaniczny», zaś jego kierownictwo powierzono J. Gilibertowi.

Z całą energią J. E. Gilibert przystąpił do zorganizowania Ogrodu Botanicznego położonego na Horodnicy w Grodnie.

Już jesienią tegoż roku odbywa on wraz z uczniami wycieczki w celu gromadzenia zbiorów botanicznych. Podczas tych ekskursji zbiera w okolicach Grodna również mszaki, grzyby i porosty. Do tych zbiorów przybywa zielnik, liczący około 3000 gatunków roślin, przywieziony przez J. Giliberta z Francji.

W roku następnym J. E. Gilibert zakupuje dla Ogrodu liczne książki, zaś wiosną 1776 roku odbywa dalsze wycieczki botaniczne w okolice Brześcia, Białegostoku i Warszawy. W 1777 roku zbiera on w dalszym ciągu rośliny w okolicach Nieświeża, Nowogródka, Wilna, Waki i Trok.

Z każdym rokiem powiększały się kolekcje roślin, gromadzonych przez J. E. Giliberta w Ogrodzie Botanicznym w Grodnie. Gilibert prowadził ożywioną korespondencję z ówczesnymi znanymi europejskimi botanikami, od których pozyskiwał drogą wymiany cenne gatunki nasion.

Do grodzieńskiego ogrodu botanicznego zaczęto sprowadzać i skupywać drzewiaste rośliny, pochodzące nie tylko z Europy, lecz nawet z Ameryki. Tacy botanicy, jak Jacquin z Wiednia, Solander z Anglii i Pallas z Petersburga przesyłali dla Grodna w darze piękne gatunki roślin. Również drogą wymiany z innymi ogrodami botanicznymi udało się wzbogacić omawiane zbiory, do których przybyły liczne rośliny ze Strasburga i Edynburga.

W roku 1777, a więc w trzecim dopiero roku po założeniu, Ogród Botaniczny w Grodnie liczył już około 1200 gatunków samych egzotycznych roślin.

Anglik W. Koks, w opublikowanych wrażeniach z podróży po Rosji i Polsce, pisząc o pobycie swoim w Grodnie w 1778 roku wspomina, że w Ogródku Botanicznym znajdowało się około 1500 gatunków roślin na otwartym gruncie. Uzyskał on ponadto ustną informację od Giliberta, że ten ostatni zebrał na Litwie 980 gatunków dziko rosnących.

X. Liske podaje, że badacz Jakub Bernoulli, w swoich notatkach z podróży odbytej w 1778 r. z Petersburga do Berlina, wspomina również, że zwiedził Ogród Botaniczny w Grodnie: «Miejscowy bardzo duży ogród botaniczny znalazłem w stanie kwitnącym. Pan Gilibert zapewniał mnie, że w tym roku liczba hodowanych przez niego gatunków doszła już do 2000».

Inny autor Bohusz w «Tygodniku Wileńskim» (nr 161) z roku 1820 pisze między innymi, że w końcowym okresie pobytu J. Giliberta w Grodnie, założony przez niego Ogród Botaniczny nie ustępował ani składem i różnorodnością flory, ani też liczebnością gatunków, innym botanicznym ogrodom.

Niestety, nie zachował się spis roślin grodzieńskiego Ogrodu Botanicznego.

Szeroko rozbudowany Ogród Botaniczny w Grodnie, dzięki opiece Antoniego Tyzenhauza oraz staraniom profesora J. Giliberta dorównywał, według opinii współczesnych, takim ogrodom botanicznym, jak m. in. Warszawski i Krakowski.

Odejście Antoniego Tyzenhauza z Grodna pociągnęło za sobą zamknięcie Szkoły Medycznej, przeniesionej wkrótce do Wilna. W ślad za tym przenosi się do Wilna w 1781 r. sam J. E. Gilibert, powołany na Katedrę historii naturalnej w Szkole Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego, gdzie pozostawał tylko do 1783 roku.

Na 76 furmankach przewiezione zostały z Grodna do Wilna liczne rośliny pochodzące z grodzieńskiego Ogrodu Botanicznego, które umieszczone zostały za wstawiennictwem J. Giliberta w pierwszym założonym przez niego Wileńskim Ogródku Botanicznym, ulokowanym na dziedzińcu Collegium Medicum (dawna ul. Zamkowa 24). Ponadto drogą wodną, Niemnem i Wilią, przetransportowano część roślin z Grodna do Wilna.

Tak zakończył swoją krótką, lecz chlubną i sławną historię Ogród Botaniczny w Grodnie, który w ciągu kilkuletniego istnienia doszedł do wspaniałego rozwoju i niebywałego rozkwitu, dorównując ogrodom krajowym i europejskim.

W miejscu Ogrodu Botanicznego w Grodnie powstał miejski ogród spacerowy, przekształcony już po drugiej wojnie światowej w park kultury i wypoczynku.

Na początku wiosny 1800 roku, kiedy profesor Stanisław Bonifacy Jundziłł przeniósł rośliny z Ogrodu Botanicznego, założonego przez J. E. Giliberta, do nowego miejsca, położonego u podnóża gór Zamkowej, Trzykrzyskiej i Bekieszowej, niedaleko ujścia Wilenki do Wilii, znalazło się tam również 492 gatunki roślin pozostałych po Gilibercie, w tej liczbie również rośliny szklarniowe.

Zasługi położone przez J. E. Giliberta dla rozwoju nauk botanicznych w Grodnie i w Wilnie są ogromne. Opublikował 18 większych i ponad 100 mniejszych opraco-

wań z dziedziny botaniki i medycyny. Był on, jak widzieliśmy, założycielem pierwszych ogrodów botanicznych w Grodnie i w Wilnie.

Do niego również należą najstarsze zielniki, zawierające rośliny krajowe, a mianowicie zielnik *Hortus Grodnensis*, w którym znajdowały się rośliny pochodzące z grodzieńskiego Ogrodu Botanicznego. Oprócz tego *Herbarium Grodnense* czyli *Herbarium Gilibertii*, zawierające dziko rosnące gatunki zebrane przez J. E. Giliberta w okolicach Grodna.

Zielniki te najpierw znajdowały się w dawnym Uniwersytecie Wileńskim. Po zamknięciu Uniwersytetu w 1832 r. zielniki J. E. Giliberta przewędrowały do Akademii Medyko-Chirurgicznej w Wilnie, zaś po jej zamknięciu w 1841 r. przekazane zostały do Kijowa, gdzie stały się własnością Uniwersytetu św. Włodzimierza.

Omawiane zielniki były w swoim czasie przeglądane i studiowane przez J. Paczoskiego, który ogłosił o nich, między innymi, wzmiankę we «Wszecławscie» (1893).

Część tych zielników wywiózł J. E. Gilibert do Francji, gdzie częściowo zachowały się w Université Catholique de Lyon.

LITERATURA

- Antipow W. G., 1964, Ob istorii sozdanija botaniceskich kollekcii w Bielorusii. Botanika, issledowanija, wyp. VI, Bieloruskoje otdielenije Wsesoj. Botan. Obsz., Minsk.
- Bobrowski P., 1863, Materiały dla geografii i statistiki Rossii, Grodnienskaja gubernija, cz. I i II, SPb.
- Bohusz X. X., 1820, Spominka o Antonim Tyzenhauzie, Tyg. Wileński, nr 161. Wilno.
- Hryniewiecki B., 1933, Tentamen Florae Lithuaniae. Warszawa.
- Koks W., 1907, Po Rossii i Polsce w ischodie XVIII wieka, Putewyje wpeczatlenija angliczanina 1779—1785 gg. Żurnał Russkaja Starina, god 38-oj, SPb.
- Liske X., 1876, Cudzoziemcy w Polsce. Lwów.
- Mowszowicz J., 1948—1951, Z historii dawnych ogrodów botanicznych Uniwersytetu Wileńskiego, Kosmos, Seria A, tom LXVI, z. I—III.
- Mowszowicz J., 1957—1959, Conspectus Florae Vilnensis, cz. I, Łódź, 1957, cz. II, Łódź 1958, cz. III, Łódź 1959, Łódzkie Towarz. Nauk., Wyd. III, nr 47, nr 51, nr 59.
- Paczoski J., 1893, Zielnik Giliberta, Wszecławiat XII.
- Sławiński W., 1925, Dr Jan Emanuel Gilibert, profesor i założyciel Ogrodu Botanicznego w Wilnie, Ateneum Wileńskie, rok III, z. 9. Wilno.
- Sławiński W., 1926, J. E. Gilibert. Przyczyunki do życiorysu profesora historii naturalnej i założyciela Ogrodu Botanicznego Wszecławicy Wileńskiej, Archiwum Hist. i Filoz. Medyc., IV, 2. Poznań.